

УДК 008

Микола Запорожець**ДЕМОГРАФІЧНІ ТА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ЗРІЗІ**

У статті зроблено спробу проаналізувати демографічні та міграційні процеси як чинник інтенсифікації взаємодії культур та джерело ряду сучасних соціокультурних проблем сучасності.

Ключові слова: демографічні процеси, міграційні процеси, культура, взаємодія культур, мультикультуралізм.

Запорожець Н.**ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ СРЕЗЕ**

В статье сделана попытка проанализировать демографические и миграционные процессы как фактор интенсификации взаимодействия культур и источник ряда современных социокультурных проблем современности.

Ключевые слова: демографические процессы, миграционные процессы, культура, взаимодействие культур, мультикультурализм.

Zaporozhets M.**THE DEMOGRAPHIC AND MIGRATION PROCESSES:
THE PERSPECTIVE FROM CULTURAL STUDIES**

The article attempts to analyse the demographic and migration processes as a factor in the intensification of cultural interaction and a source of contemporary social and cultural problems.

Key words: demographic processes, migration, culture, the interaction of cultures, multiculturalism.

Зниження народжуваності, що спостерігається в сучасних, так званих, розвинених суспільствах, а точніше найбільш урбанізованих у своїй буттєвості, є нічим іншим як депопуляцією. Пояснити її можна так: процеси народження людини – натуральні у своїй основі. Проте у своїй реальності вони набули певних культурних форм. Історично домінуючим способом життя, у всякому разі європейської людини, стає життя міське, а останнє – антиприродне і як таке є, мабуть, вищим виявом культури – якщо під останньою розуміти «другу природу». Розвиваючи людську культурність, воно знижує природність людини, яка все більше виявляє свою антиприродність. Саме цим і можна пояснити те, що в урбанізованих країнах спостерігаємо замість репопуляції депопуляцію. Такі роздуми є дещо схематичними і вимагають більш глибокої аналітики. Проте вони відображають загальну тенденцію нашого часу в демографічній сфері. Саме ця тенденція з акцентом на її культурологічні наслідки і буде предметом розгляду в цій статті.

Демографічні процеси не є чимось другорядним для соціуму. Насправді вони похідні, але водночас і наділені відносною самостійністю, що формує (породжує) можливість зворотного впливу на соціальні процеси. Прискіпливий аналіз показує, що демографічні процеси фундаментальні для існування будь-якого суспільства і значною мірою визначають характерні особливості його існування.

Якихось півстоліття тому демографічними проблемами, переймалися лише вузькі професіонали. Минув час, і вони стали об'єктом уваги політиків, соціологи, економістів, а тепер до них долучилися ще й культурологи. Привертає увагу той факт, що ці проблеми мають тенденцію зростати до рівня глобальних проблем. Ведуть інтенсивні пошуки політичних, соціальних та економічних шляхів їх вирішення. Можна сказати, що сучасне суспільство отримало демографічний виклик, проте пошуки належного політичного, соціального та економічного відгуку поки що не знайшло. Народжуваність у найбільш розвинених країнах продовжує знижуватись, спроби запобігти цьому відчутних результатів не дають. Загальна тенденція далека від оптимізму. Так, якщо «в 1960 році люди європейського походження склали чверть населення світу; у 2000 році – уже одну шосту; до 2050 року будуть складати усього лише одну десяту» [1, с. 25]. «З двадцяти націй з найменшим рівнем народжуваності вісімнадцять – європейські». Що стосується середнього рівня народжуваності, то він впав до 1.4 і це тоді, як коли для збереження наявної чисельності населення необхідно 2.1. Тобто в тенденції маємо не просто нульовий приріст населення, а нульове населення [Там само], зазначає радник президентів США Р. Ніксона і Р. Рейгана та кандидат у президенти від Республіканської партії на виборах 1992 і 1996 років Патрік Дж. Бюкенен «рівень народжуваності в Європі» падає протягом десятиліть. До того ж, для всіх європейських країн, окрім мусульманської Албанії, характерним є падіння цього показника нижче рівня відтворення» [1, с. 140–141].

З цього він робить далекий від оптимізму висновок: «Колиска західної цивілізації стане і її могилою» [1, с. 27].

Такі висновки, знаного у свій час політика, спонукують до розмислів над окресленими соціокультурними тенденціями. Зважаючи на те, що, як зазначав Арнольд Вебер: «На землі немає іншого такого історичного утворення, хоча б віддалено схожого з Європою за випромінюваною енергією та рівнем світового впливу, ... Європейський дух відіграє революціонізуючу роль у світовій історії –» [2, с. 282]. Напрошуються, як мінімум два висновки: перший, це те, що Європа втрачає свою людино-вимірність і друге, європейський спосіб буття людини у світі втягується в кризовий стан. Проте нас цікавить зараз не ці питання, а культурологічні наслідки, зумовлені означеними демографічними та еміграційними процесами.

Отже, визначальною демографічною тенденцією для Європи стало падіння приросту автохтонного населення, яке є продуцентом, носієм та транслятором визначальних тенденцій поступу людства. Паралельно цьому, і частково з причини цього, розпочалися процеси міграції вихідців із регіонів північної Африки та Близького Сходу.

За даними ООН у 2000 році населення Європи нараховувало 494 мільйони осіб у віці від 15 до 65 років. До 2050 року ця цифра скоротиться до 365 мільйонів. «Якщо стандарти життя не погіршаться, зазначає Джонатан Стіл з газети «Гардіан», країни Євросоюзу очікують 60-відсоткове збільшення притоку емігрантів, що зумовить зростання соціальної напруги та порушення хиткої расової рівноваги в регіоні. Так вважають більшість експертів, що вивчають проблему старіння Європи» [1, с. 140–141].

У 1999 році загалом на територію Європи проникло 500 000 нелегальних емігрантів [1, с. 140–141]. Минуло 15 років і ось уже на кінець 2015 р. очікується прибуття лише для однієї Німеччини до 800 тис. біженців [3].

Можна наводити дані в окремих країнах та суть не в їх емпіричній конкретиці, а в загальній тенденції – масові потоки емігрантів, людей переважно не європейського культурного коріння, породжує не лише соціальні, політичні та економічні проблеми, але й більш глибинні – культурні і навіть ментальні проблеми.

Масова міграція, початки якої можна розглядати на межі тисячоліть, це не просто переселенці, щодо яких необхідно вирішити соціальні, економічні та політичні питання, це носії певних культурних цінностей і релігійних настанов. Попадаючи в інокультурне середовище, вони зазнають у своєму індивідуально-особистісному існуванні того, що американський культурантрополог Філіп Бок охарактеризував поняттям «культурний шок». Насправді це конфлікт культур на рівні індивідуальної свідомості.

Ось міркування відомого дослідника: «Культура в самому широкому сенсі слова – це те, що робить тебе чужим, коли ти полишаєш свій дім. Вона включає в себе усі переконання і всі очікування, які висловлюють та демонструють люди... Коли ти серед членів групи, з якими поділяєш спільну культуру, тобі не доводиться обдумувати та проектувати свої слова і дії, оскільки ти і вони бачать світ в принципі однаково і ви знаєте, що очікувати один від одного. Проте перебування в чужому суспільстві виявляє труднощі, відчуття немічності та дезорієнтованості, яке іменується культурним шоком» [4, с. 7].

Цей «шок» Ф. Бок розглядає переважно синхронному плані, але він має і діахронний вимір. У синхронному плані культурний шок, це конфлікт старих культурних орієнтацій, що притаманні індивіду за фактом його народження в певному суспільстві, яке той у силу певних обставин змушений був полишити, та нових, які притаманні суспільству в яке індивід емігрував, у діахронному. Це конфлікт культурних норм та цінностей у межах одного й того ж суспільства, але між різними поколіннями.

Той же Філіп Бок виділяє п'ять можливих способів його розв'язання, а точніше п'ять способів поведінки індивіда в ситуації культурного шоку:

- геттоїзація;
- асиміляція;
- культурний обмін та взаємодія (проміжковий);
- часткова асиміляція;
- колонізація (це такий тип взаємодії культурних і ціннісних систем, коли здійснюється активне нав'язування цінностей, норм та моделей поведінки, сформованих у смисловому полі однієї культури, представникам іншої; форми культурної колонізації: політична (військова), економічна і т. п. допомога (в наш час найдієвіше її форма)) [4, с. 8–12].

Серед цих способів привертає увагу перший, суть якого полягає у творенні людиною власного культурного середовища, яке ніби аурую захищає її від чужого культурного середовища. У кожному великому місті Європи існують відносно замкнені в собі райони, заселені вихідцями з одного культурного регіону (китайські квартали чайна-гауни, мусульманські квартали, індійські квартали або турецькі в Німеччині). Поява таких районів має певну часову тяглість, тобто вони не виникають відразу, а формуються впродовж певного часу і є виявом прагнення людей (емігрантів) продовжувати існувати в координатах тієї культури в яких вони виростили та в яких сформувалися їх світоглядні (релігійні) настанови та системи життєвих цінностей. Звичайно, значну роль тут відіграє інтенсивність та величини міграційних потоків, а також характер взаємовідносин із автохтонним населенням. Незначна кількість емігрантів не сприяє появі таких регіонів. Навпаки, вона спонукуватиме до вирішення колізій «культурного шоку» шляхом культурної асиміляції. Самі ж емігранти можуть легко поставати в ролі етнографічного матеріалу.

Саме на це розраховували адепти ідеології та практики мультикультуралізму: Прем'єр-міністр Великобританії та канцлер Німеччини А. Меркель. Практичний крах цієї ідеї засвідчив те, що етнокультурні визначеності людей чинник надто важливий, що б його можна було не брати до уваги, а сприймати кожну конкретну людину просто як особину виду *homo sapiens*. Насправді кожна людина – це неповторне індивідуально-особистісне буття і є продуктом певної культури, яка, як її природа, завжди з нею.

Ситуація на теренах європейської субекумени, в ситуації буквально вибухового напливу емігрантів, ускладнюється тим, що тут немає досвіду «етнокультурного плавильного тигля». Якщо навіть за такий прийняти «велике переселення народів» 4–6 ст. то він давно забутий і мало придатний для сучасних міграційних колізій. «На відміну від Америки європейські нації гомогенні. В їх історії майже не зустрінемо переказів про прийняття чужинців або асиміляції емігрантів. Тому прихід у Європу значної кількості людей іншого кольору шкіри, інших традицій, іншої віри викликає серйозні занепокоєння, тим більш що відбувається воно на фоні розпаду європейських держав» [1, с. 143].

Динамізація міграційних процесів, чим так характеризується наша доба, надзвичайно актуалізувала питання взаємодії культур. Питання способів культурних взаємодій їх форм, видів та залежність від тих чи інших обставин усе ще вимагають свого аналізу та зберігають свій статус однієї з важливих культурологічних проблем сучасності.

Література:

1. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен. – М. : ООО «Издательство АСЕ», 2003. – С. 25. – 444 с.
2. Альфред Вебер. Германия и кризис европейской культуры // Культурология. XX век : Антология / Вебер Альфред. – М. : Юрист, 1995. – С. 281–296; 282.
3. Дюк-Кван Нгуэн (Duc-Quang Nguyen) и Штефания Зуммерматтер (Stefania Summermatter) Миграция и беженцы в Европе : цифры и факты. – Режим доступа : http://www.swissinfo.ch/rus/politics/интерактив_миграция_и_беженцы_в_европе_цифры_и_факты/41557352.
4. Ионин Л. Г. Основания социокультурного анализа : учебн. пособие / Л. Г. Ионин. – М. : Рос. Гос. Гуманит. ун-т, 1996. – 152 с.